

BJØRN FØRDE

**VI TROR, VI KAN
MÅLE ALT**

EN HISTORIE OM UDVIKLING

TURBINE

ZIMBABWE

INDHOLD

	København – Derfor en bog om Zimbabwe · 12
1	Victoria Falls – Gensynets eufori · 24
2	Chivhu – I gode venners lag · 52
3	World's View – Kunsten at måle og veje · 72
4	Nyanga – Kooperativet som model · 100
5	Chimanimani – Kolibrier kan flyve baglæns · 128
6	Buhera – Jord og floder uden vand · 140
7	Great Zimbabwe – Historien kaster skygger · 174
8	Bulawayo – Hovedstad nummer to · 196
9	Binga – Kultur og identitet · 224
10	Nembudziya – Folkestyret udvikling · 256
11	Harare – Kvinders rettigheder · 282
12	Union Avenue 122 – Bistand og diplomati · 314
13	State House – Nedtælling til et kup · 338
14	Drury Lane – Herskab og tjenestefolk · 376
	København – Litteratur · 392

Tilegnet

de tusindvis af danskere, som fra starten af 60'erne rejste ud som udviklingsarbejdere til fjerne hjørner af verden, hvor de har efterladt sig aftryk, som de kan være stolte af. Plus de tusindvis af lokale kolleger og samarbejdspartnere, som tog imod danskerne med åbne arme, samarbejdede med dem, lærte af dem, og lærte danskerne mindst lige så meget. Ingen blev "den samme" efter dette møde.

En særlig tak

til Steen Christensen, Juliana Kadzinga, Titus Moetsabi, Matabbeki Mudenda, Herbert Mudzamba, Paul Themba Nyathi, Anne Thunbo, Jakob Erle og Klavs Wulff, som på vigtige tidspunkter har stillet sig til rådighed med støtte og vejledning.

Tak

til de mange, som på forskellige tidspunkter og måder har bidraget til bogen: Morten Arrøe, Orla Bakdal, Inga Bendtsen, Niels Bendtsen, Vagn Berthelsen, Ellen Buch-Hansen, Hope Chigudu, Bodil Engell, Holger Bernt Hansen, Ingrid Hasberg, Boy Hoyer, Grethe Hoyer, Holger Jakobsen, Birgit Møller Jensen, Elin Jespersen, Morten Jespersen, Carsten Klog, Jørgen Kristensen, Alex Frank Larsen, Hanne Lindblom, Marianne Looft, Priscilla Misihairabwi-Mushonga, Ellen Nørgaard, Ann Poulsen, Kirsten Schaumann, Max Schrøder, Kim Tjellesen og Kirsten Vad.

Også tak

til Autorkontoen i Dansk Forfatterforening for rejselegat til Botswana og Zimbabwe. Samt til Velux Fonden for støtte til produktionen.

Motiver fra Weya-kvindernes

malerier pryder de fleste af bogens sider, som en kant øverst på siden, et meget lille udsnit fra en større fortælling, en ny scene i hvert kapitel.

Pamhidzai Rinomhota

er én blandt mange kvinder, som siden 1987 har fået chancen for at udvikle deres talent til at male fortællinger om livet på landet i de områder af Zimbabwe, hvor jorden er dårligst og tilværelsen mest krævende. Det har de takket være træningen på *Weya Community Training Centre* 170 km øst for Harare. Et projekt som skulle bidrage til at give kvinderne tiltrængte indtægter oveni det beskedne udkomme fra landbruget.

Tyske Ilse Noy

spillede en central rolle i udviklingen af projektet, og hun har i *The Art of the Weya Women* fra 1992 fortalt om historien og de temaer, kvinderne især beskæftiger sig med – kærlighed og ægteskab, ånder og heksekunst, natur, dyreliv og årets gang på markerne, plus sociale og politiske udfordringer.

Bogens udvalg

af motiver er foretaget blandt de malerier, jeg selv har købt i tidens løb, eller malerier gengivet i bøger og på hjemmesider. I mange tilfælde har det ikke været muligt at identificere kunstneren, og jeg har derfor valgt denne måde at udtrykke min taknemmelighed til Weya-kunstnerne på.

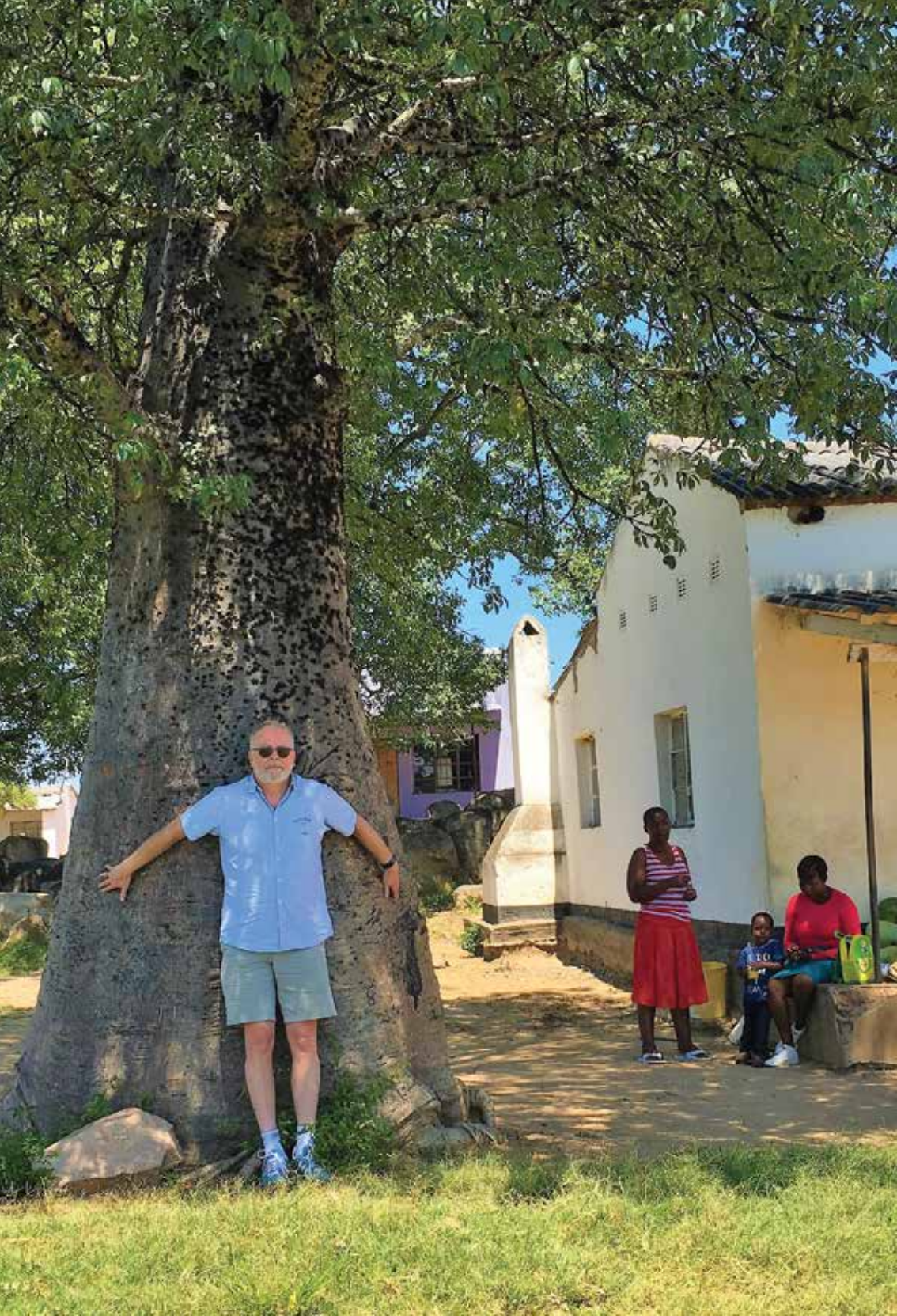
Salg til turister

var fra starten den vigtigste målgruppe, som det også var tilfældet for flere af de danskstøttede projekter, bogen fortæller detaljeret om. Nu er turisterne væk. Regeringen har kørt økonomien i sæk. De engang så succesrige kunstnere fra Weya kan ikke længere regne med, at kunsten holder sulten fra døren.

KØBENHAVN DERFOR EN BOG OM ZIMBABWE

Lænet op ad baobabtræets tykke stamme, i den svalende skygge fra den majestætiske krone, et navnløst sted på hovedvejen mellem Birchenough Bridge og Masvingo, med kvinder og børn hemmeligt iagttagende og fnisende nogle få meter væk, under halvtaget foran en lille kiosk, der sælger saftige vandmeloner, gamle kiks og lunkne colaer. “Hvad laver du med vores træ?” har de måske lyst til at spørge. “Omfavner det med hele mit hjerte, som jeg omfavner Zimbabwe,” ville jeg have svaret, hvis de havde haft modet til at spørge. Jeg kan stadig mærke stammens kølige, gummiagtige overflade mod min ryg, mens jeg skriver indledningen til denne fortælling om Zimbabwe. En udviklingshistorie om mennesker, miljøer og udviklings samarbejde. Ikke gennem de mange hundrede år, som et baobabtræ kan overleve, men siden selvstændigheden i 1980.

Samtaler med Lotte

Jeg sidder med en lille bog i lille format, mindre end hundrede sider, med den ikke specielt ophidsende titel *Botswana Revisited. Development Dependency and Donor Exodus*. Forfatteren hedder Lotte Grauballe. Bogen udkom i 2001 hos Mellemfolkeligt Samvirke.

Bortset fra en lille gruppe specielt interesserede og meget trofaste Botswana-aficionados var der ikke mange i det danske udviklingsmiljø, som bemærkede bogens eksistens. Det er synd, for der er tale om en sjældent ærlig og nuanceret status over en dansk ulandsorganisations landeprogram gennem 23 år, fra den skrøbelige og famlende start i 1973 til lukningen af den sidste kontordør i hovedstaden Gaborone i 1996.

Lotte lever desværre ikke mere. Hun tabte i 2015 sin kamp mod kræften, knap et år før hun ville have rundet de 50 år. Da jeg i en periode var generalsekretær for Mellemfolkeligt Samvirke, var hun min næstformand, senere blev hun min medarbejder, men mest var vi kolleger i kampen for de globale forandringer, vi fuldt og fast troede på nødvendigheden af. Som jeg stadig gør.

I de sidste mange år frem til hendes død var vi først og fremmest nære venner, som spærrede om arbejdet og tilværelsen, når det lod sig gøre. Det var især, efter at vi begge havde forladt Mellemfolkeligt Samvirke i starten af nullerne for at prøve kræfter med nye organisationer og udfordringer.

Lottes rejse gik bl.a. til Norsk Flygtningehjælp, som sendte hende til Sudan for at arbejde med flygtninge, på et tidspunkt hvor Muhammedtegningerne gjorde arbejdet mere end almindeligt besværligt. Her var der brug for Lottes robusthed og kampvilje. Senere blev støtte til medier i det nordlige Afrika hendes arbejdsmark.

Selv valgte jeg at prøve lykken i FN-systemets snirklede kroge, fordi jeg altid har ment, at vi har brug for et internationalt system uanset de svagheder, vi alle ved, det rummer. Først som FN-chef i det Botswana, Lotte havde kastet sin kærlighed på. Senere som direktør for UNDP's center for demokratisk regeringsførelse i Oslo.

Når vi krydsede hinandens hyppige rejseruter i Oslo eller København, Gaborone eller Nairobi, fandt vi tid til at dele tanker om udfordringerne for det internationale udviklingsarbejde, plus tilværelsen for os selv og vore kære. Der kunne gå år imellem vores samtaler, men de følte hver gang som en fortsættelse af en samtale fra aftenen før.

Savnet forsvinder aldrig, men netop nu, hvor jeg fortæller om min rejse gennem Zimbabwe for at besøge gamle partnere og se, hvad der står tilbage 25 år senere, føles det tungere end normalt. Jeg opmuntrede Lotte til at foretage sin rejse gennem Botswana for 20 år siden, og vi snakkede om hendes spændende iagttagelser og konklusioner, som vi ikke altid var enige om.

Nu savner jeg hendes kærlige og indfølelse evne til at opmuntre, og såmænd også hendes åbenhjertige, hudløst ærlige og besværlige spørgsmål. Lotte anglede aldrig efter popularitet, og det gjorde undertiden hendes liv besværligt.

Hendes beretning om en dansk udviklingsorganisations bestræbelser på at bidrage til udvikling i en ung stat i Afrika har været et vigtigt kompas for mit arbejde med denne bog. Hun lyttede til ansatte på MS-kontoret; hun snakkede med nuværende og tidligere udsendte danske udviklingsarbejdere, med den ballast, det giver selv at have været udsendt i flere år.

Ikke mindst lyttede hun også til de mange forskelligartede partnere, som var afgørende for udviklingsindsatsens succes; og hun snakkede med de ledende politikere, som havde ansvaret for at løfte den unge stat fra dyb fattigdom til et i afrikansk sammenhæng moderne, velstående og velfungerende samfund. Derved fik hendes beretning de forskellige perspektiver, som en udviklingsproces altid rummer. I Botswana. I Zimbabwe.

“Det kan føles frygtindgydende at konfrontere sine tidligere jagtmarker på den måde,” bemærkede jeg en aften i Oslo, da skæbnen havde maget det så praktisk, at vi begge befandt os netop dér. Jeg boede i Oslo og arbejdede for FN. Hun besøgte Norsk Flygtningehjælps hovedkontor for at diskutere udviklingen i Darfur.

På besøg i Zimbabwe sammen med Lotte Grauballe i 2000, for at deltage i danske udsendtes og lokale partnerses årsmøde. Lotte var næstformand for MS, jeg var generalsekretær. Øverst Lotte sammen med lederen af MS-programmet, nordmanden Patrik Ekløf. Nederst i samtale med Prudence fra Capricorn, en lokal medie-NGO.

“Din rejse vil føles som en vild rutsjebanetur, og du vil sikkert oftere, end du tror, undre dig over, hvorfor du dengang valgte at angribe en udfordring på præcis dén måde,” sagde hun, og tilføjede så med sit åbne og kærlige smil:

“Jeg tror, du vil nå frem til samme konklusion, som jeg synes, historien om Botswana efterlod mig med: For både os og dem var det de svært målbare resultater af mødet mellem mennesker med forskellige kulturer, som står stærkest tilbage, snarere end de mere målbare resultater, som ‘systemet’ normalt tvang os til at fokusere på.”

I introduktionen skriver Lotte:

“Mit håb er, at de tanker, indtryk, synspunkter, anekdoter og beretninger, som præsenteres på de følgende sider, indeholder betragtninger, refleksioner og selvkritik, som kan bidrage til at inspirere fremtidens udviklingsarbejde i Mellempøkeligt Samvirke såvel som i andre organisationer.”

I dag er forventningerne til fremtidens udviklingsarbejde af en anden karakter. Det er i høj grad under forandring, som det ret beset har været lige siden starten af 60’erne. Men i disse år er det internationale udviklings- og bistandssamarbejde både i krise og under forandring. Måske burde det gentænkes og rekonstrueres mere radikalt, end vi tidligere har set.

Den udfordring tager denne bog ikke fat på. Hensigten har i al beskedenhed været at skrive en slags *udviklingshistorie* om mennesker, miljøer og udviklingssamarbejde i Zimbabwe, som jeg har været en del af. Som det pointeres flere steder i bogen, er der i høj grad tale om en *kærlighedsaffære* med og mellem mennesker og miljøer, på tværs af alverdens kløfter, barrierer, forskelle og ligheder.

En kærlighedsaffære med Zimbabwe, men også en kærlighedserklæring til *mødet*, som har været mit værdimæssige pejlemærke. Mødet mellem mennesker og forskelligheder.

Mange vil sikkert betragte dette som frygtelig naivt, især i betragtning af de tusindvis af artikler og bøger, som lige siden begyndelsen på bistands- og udviklingssamarbejdet i starten af 60’erne har berettet om fejlslagne projekter, investeringer i ‘hvide elefanter’, mis-

brug af statslige midler og god gammeldags korrupsion. Alt sammen udført med en forestilling om, at vores måde at skabe udvikling plus demokrati på uden videre kan overføres til deres verden.

Jeg anerkender de bagsider, vanskeligheder, mærkværdigheder og fiaskoer, som kendetegner det vanskelige internationale udviklings-samarbejde. Jeg er klar over, at det globale kultur- og menneskemøde langtfra altid er nogen simpel eller romantisk øvelse. Det håber jeg også vil fremgå.

Men der skal ikke herske tvivl om, at jeg har ønsket at skrive en optimistisk bog om min kærlighedsaffære med Zimbabwe.

Hvad står der mon tilbage?

Mine år som udviklingsaktør har været en berigelse for mit liv, i en grad som jeg ikke havde fantasi til at forestille mig, da det startede. Jeg har fået nære venner, som er en del af mit liv hver eneste dag, også når vi ikke har været i kontakt i årevis. De har lært mig en masse, som jeg ikke vidste, at jeg kunne have glæde af.

Hvordan har alt dette, alle disse undertiden lidt flygtige aspekter af udviklingssamarbejdet, påvirket det konkrete projektarbejde, skolebyggeriet, oplysningen om kvinders rettigheder, beskyttelsen af miljøet, uddannelsen af de unge til arbejdsmarkedet?

Hvordan får vi disse dimensioner beskrevet og forklaret, så det giver mening for andre end os selv?

De spørgsmål havde jeg ikke svar på, da jeg i foråret 2018, nogle måneder efter præsident Mugabes fald fra tinderne i november 2017, rejste til Zimbabwe. Med det formål at besøge partnere, som jeg havde arbejdet sammen med 25 år tidligere.

Jeg bankede uanmeldt på døren til kontorer, værksteder, sygehuse, klinikker, skoler, museer.

De fleste steder blev døren åbnet og en åben hånd strakt frem, ikke altid af mennesker, jeg kendte. Enkelte steder hørte jeg kun larmende tavshed fra ruiner uden tag, vinduer og døre.

Mine spørgsmål var enkle, men ikke nødvendigvis lette:

Er der noget tilbage fra dengang?

Var vi for alvor klar over, hvad vi var med til at sætte i gang?

Hvordan gør vi regnskabet op?

Rundturen gennem Zimbabwe, fra øst til vest, syd til nord, udgør den fysiske ramme om bogens fortællinger. Gensynet med et lille udvalg af projekter og mennesker er udgangspunktet. De inddrager landskaber, samfund og personer, som jeg i varierende omfang har været en del af eller observeret på nært hold.

Fortællingerne viser, at der ofte er langt flere gråtoner i de komplicerede og ikke altid let overskuelige udviklings- og forandringsprocesser, vi beskæftiger os med og aktivt indgår i, end vi til daglig gør os klart. Meget egner sig heller ikke til at blive smidt op på vægten, så vi kan foretage en nøjagtig vejning og måling efter dertil indrettede skalaer.

Nogle læsere vil muligvis forvente, at de mange fortællinger til sidst vil blive udkrystalliseret i en slags megakonklusion om udviklingssamarbejdets positive og negative sider, i hvert fald for Zimbabwes vedkommende. Er bundlinjen sort eller rød?

Disse læsere vil sidde skuffede tilbage, når sidste side i bogen er vendt. Men undervejs vil der være masser af muligheder for at vurdere, om denne eller hin aktivitet var nødvendig, meningsfuld, gennemførlig, kompliceret, naiv, risikabel, eksperimenterende, modig, eller hvilket ord den enkelte finder mest dækkende.

Jeg løfter dog allerede fra starten gerne sløret for, at det langt fra er alle besøg på turen gennem Zimbabwe, som har været lige opløftende.

Ofte har de socialt og økonomisk været deprimerende. Trods mange kloge analyser står det stadig som en gåde for mig, hvordan et så resurserigt samfund, naturmæssigt og menneskeligt, ikke har formået at sikre borgerne en bedre tilværelse.

Politisk har de jævnligt mindet mig om, at fantasien ikke evner at rumme virkeligheden. Elitens, magthavernes, vilje til at bruge vold i alle dens afskygninger er forbløffende livskraftig.

Turen gik en sjælden gang fra Zimbabwe til Danmark. Her er programmedarbejder Juliana og partner Foyo fra Gokwe Community Centre på besøg i Skælskør i 1993, for at besøge min mor, og for at opleve, hvordan livet former sig i en dansk provinsby. Det var Foyos første rejse nogensinde udenfor Zimbabwe.

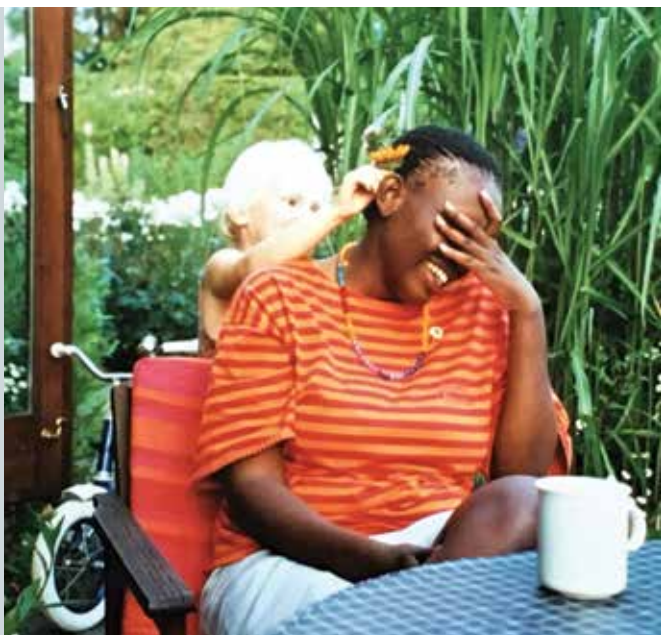

Danske udsendte og deres børn, ledere og medarbejdere fra lokale partnere, plus et antal børnepassere, forsamlet til årsmøde i det østlige højland, ikklædt årets tematiske T-shirt. Årsmødet var en lejlighed til at drøfte fælles problemer og udfordringer, men også til at snakke politik og slappe af.

Priscilla, lederen af Women's Aids Support Network, på besøg i Danmark i 1996, for at deltage i et seminar for MS' partnere. Min datter Thea leger her med hendes hår. Priscilla blev nogle år senere medlem af parlamentet. I samlingsregeringen 2009-13 var hun minister og kollega med nuværende præsident Mnangagwa, som her er fotograferet med mundbind i juli 2020.

Men den oplevelse har altid stået i skyggen af de kærlighedsaffærer, som er blevet aktiveret og bekræftet.

Og endnu en gang er jeg blevet overvældet af menneskers evne og vilje til at holde ud, trods al modgang. Når tørken tog livet af småbønders kvæg; når den sidste rest af vand i den nærliggende flod tvang børn ud på kilometerlange vandreture; når kvinder måtte gå dobbelt så langt for at finde brænde; når endnu et familiemedlem bukkede under for aids. De fandt altid styrke til at komme videre.

Jeg vil ikke påstå, at jeg trods næsten et halvt århundrede i udviklingsbranchen har lært at forstå, hvor de finder den styrke.

Da pandemien lukkede verden

Rejsen gennem Zimbabwe i marts-april 2018 fandt sted på et tidspunkt, hvor lyset omsider havde fundet vej gennem de mørke skyer, som gennem fire årtier havde samlet sig over en af de smukkeste pletter på verdenskortet.

Mugabe, helten fra frihedskampen, blev tvunget til at træde ned fra magtens tinde. Hans banemænd var hans egne fortrolige. Alle forsøgte at få det til at se ud, som om det var et business as usual-magtskifte. Selv børnene, der legede under baobabtræerne rundt om i Zimbabwes landsbyer, vidste, at det ikke forholdt sig sådan. Mere ydmygende kan det næsten ikke blive at træde tilbage efter 37 års magtfuldkommenhed. Man fik næsten ondt af den gamle mand.

Ikke alle var i månederne efter magtskiftet lige optimistiske; mange var klar over, at det under alle omstændigheder ville tage tid at vende udviklingen og gøre Zimbabwe til det foregangsland, man troede på ved selvstændigheden i 1980; en del frygtede, at det nye hold af magthavere ville fortsætte den praksis, de alle sammen havde været med til at udvikle og eksekvere under Mugabe.

I hvert fald var der forår i luften, da jeg fire måneder senere kørte gennem Zimbabwe. Luften sitrede af de samme fornemmelser af håb og optimisme, jeg havde oplevet i Egypten i foråret 2011, da Mugabes

gode ven, diktatoren Mubarak, blev væltet fra magtens tinde, tankevækkende nok også her af sine egne. Kvinderne, der solgte tomater ved landevejssiden, pludrede løs om troen på bedre tider. De unge mænd, der tankede bilen op og vaskede ruderne rene, fortalte åbent om, at de nok ville stemme på den unge kandidat fra oppositionen. Gode venner fremhævede, at de var holdt op med at se sig ekstra grundigt over skulderen.

Foråret varede kun kort. Efter præsidentvalget i juni 2018 stoppede kvindernes og de unge mænds åbenhjertige samtaler. Folk så sig igen frygtsomt over skulderen. Militæret slog hårdt ned på oppositionen. Folk døde i gaderne.

Derfor besluttede jeg at foretage en sidste rejse, før jeg afsluttede bogen. Jeg ville have et personligt indtryk af stemningen, præcis 25 år efter jeg forlod landet efter tre års ophold.

Jeg startede i begyndelsen af marts 2020 med et besøg hos tidligere kolleger og samarbejdspartnere i Botswana. Den 13. marts opfordrede udenrigsministeren alle danskere til at komme hjem på grund af Coronapandemien, samtidig med at jeg var på vej videre til Zimbabwe. Danmark var ved at lukke sine grænser. Få dage senere lukkede også Botswana og Zimbabwe deres grænser.

Dermed forsvandt muligheden for endnu et møde med mennesker og miljøer, jeg havde glædet mig til at gense.

Men forhåbentlig kun for en stund, som en parentes.

Verden lukker (forhåbentlig) snart op igen, for vi kan ikke undvære det direkte møde på kryds og tværs af alt muligt og umuligt, af grænser, kulturer, køn, seksualitet, sprog, religioner, identiteter, etniciteter, ideologier, hierarkier, meninger og meget mere, uanset hvor vanskeligt og besværligt det ofte kan være i praksis.